

DOBOS András

A Zamoscsi zsinat határozatainak recepciójáról a történeti Munkácsi Egyházmegyében a kutatások új eredményei fényében

TARTALOM: 1. A zsinat határozatainak elfogadása a Munkácsi Egyházmegyében a történettudomány eddigi álláspontja és a források adatai szerint; 2. Ellenvetések a Zamoscsi zsinat határozatainak kötelező hatályával kapcsolatban; 3. A Zamoscsi zsinat hatásai a Munkácsi Egyházmegyében; 4. Záró gondolatok.

ANDRÁS DOBOS: On the Reception of the Decrees of the Synod of Zamość in the Historic Eparchy of Mukachevo (Munkács) in Light of the Findings of Recent Research

Marking its 300-year jubilee two years ago, assessments of the Synod of Zamość continue to be ambivalent to this day. Some argue that this Synod was responsible for the Latinisation in the Metropolitanate of Kiev united with Rome, while others point out that synodal decrees only sought to protect liturgical life from extremist tendencies. At least one such question in the past was whether the decrees of this Synod were to be regarded as binding for the still existing eparchies that evolved out of the Eparchy of Mukachevo. Researchers' positions on the matter were mostly defined by a study published by Alexander Baran in 1956. Referring to a session that convened in Eger in 1726, Baran unequivocally claims that the canons of the Synod of Zamość were in force in the Eparchy of Mukachevo as of that time.

Based on sources discovered meanwhile, Baran's assertion must be rejected though. The decrees of the Synod were never recognised by the Holy See as binding in the Eparchy of Mukachevo. In fact, the contrary seems to be corroborated by a number of documents. From the canonical creation of the Eparchy of Mukachevo, the authority of the Synod would not be referenced even by Bishops of Mukachevo. Nevertheless, it is undeniable that, at a time when the Bishops of Mukachevo were placed under the jurisdiction of the Bishops of Eger, the Synod would impact on the Eparchy in a variety of ways. A case in point was the catechism, known by the name 'Casuistry', issued by Bishop György Bizánczy, which, in terms of its content, completely agrees with the Catechism of Lev Kiszka, Metropolitan of Kiev, along with the provisions made by Bishop Emmánuel Olsavszky.

A tavalyelőtt háromszáz éves jubileumát ünneplő Zamoscsi zsinat megítélése ma is ambivalens. Az 1720-ban, a mai Lengyelország területén tartott ülésorozat az egyesült Kijevi Metropólia legmeghatározóbb tartományi zsinatának számít. Sokan ezt a zsinatot teszik felelőssé a Rómával egyesült Kijevi Metropólia egyházmegyéiben végbemenő, főként az istentiszteleteket érintő latinizáló tendenciák felerősödéséért. Mások felhívják a figyelmet arra, hogy a zsinat inkább csak a már egyébként is erős latinizációknak akart gátat szabni. Az biztos, hogy a bizánci rítusú katolikus egyházmegyéek szentségi élete és teológiája sok szempontból nem volt összeegyeztethető a Tridenti Zsinat szellemiségével. A Tridenti Zsinaton megszilárdult skolasztikus gondolkodás és a bizánci rítus találkozásából számos ellentét fakadt, amelyet a kor szellemének megfelelően valahogy orvosolni kellett. XIII. Benedek pápa 1724-ben jóváhagyta a Zamoscsi Zsinat határozatait, ez a tény pedig legalább két évszázadra meghatározta az ukrán görögkatolikusok liturgikus gyakorlatát.

1. A zsinat határozatainak elfogadása a Munkácsi Egyházmegyében a történettudomány eddigi álláspontja és a források adatai szerint

A Zamoscsi zsinat hatása a Munkácsi Egyházmegyében olyan kérdés, amelynek aktualitása különféle érdekek kapcsán és eltérő hangsúllyal újra és újra napirendre kerül. Így van ez napjainkban is, nem csupán azért, mert az elmúlt évben több konferencián¹ és tanulmánykötetben² is megemlékeztek a zsinat háromszázadik évfordulójáról, hanem azért is, mert a kérdés aktuális egyházpolitikai szempontokat is érint. A Munkácsi Egyházmegye kánoni felállítása óta több ízben is vita tárgyát képezte, vajon van-e ennek a tartományi zsinatnak illetve a zsinati határozatoknak bármilyen köze a Munkácsi Egy-

-
- 1 Mint legrangosabb megemlékezést említjük a Pápai Keleti Intézetben rendezett konferenciát (2021. november 8–10., Róma), amelyet az Ukrán Katolikus Egyetem és az Amerikai Katolikus Egyetem együttműködésében szerveztek.
 - 2 A legjelentősebb publikáció az Ukrán Katolikus Egyetem forráskiadása, amely tartalmazza a zsinat előkészítésére és lefolyására vonatkozó dokumentumokat, valamint magukat a zsinati határozatokat: Ігор Скоциляс (red.), *Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року. Книга 1: Діяння та постанови, Київське Християнство XIII, Львів 2021.* Lengyel kiadások: PRZEMYSŁAW NOWAKOWSKI (red.), *Statuty Synodu Zamojskiego 1720 roku. Nowe tłumaczenie z komentarzami*, Kraków 2020; ID. (red.), *Dziedzictwo Synodu Zamojskiego 1720–2020. Wyzwania i perspektywy*, Kraków 2021. Szlovák nyelvű tanulmánykötet: DANIEL ČERNÝ (red.), *Zamošská synoda*, Bratislava – Róma 2021.

házmegyéhez. Bár a Munkácsi Egyházmegye nem volt soha alávetve a Kijevi Metropóliának, a zsinatot követően mégis hamar hivatkozni kezdtek annak kánonjaira. A kérdéskör újra felszínre került, amikor az I. világháborút követően a Munkácsi Egyházmegye területének szinte teljes egésze az újonnan megalakult csehszlovák államhoz került, és többé már nem az esztergomi metropolita jurisdikciója alatt létezett.

A vitát a Kárpátaljáról származó, kanadai egyháztörténész, Alexander Baran egy 1956-ban megjelent cikke látszott eldönteni.³ Tanulmányában Baran olyan történelmi körülményekre mutat rá, amelyek következtében a Zamoscsi zsinat határozatait elfogadták és kötelezővé tették a Munkácsi Egyházmegyében. A szerző mindenekelőtt felhívja a figyelmet arra a lényeges tényezőre, hogy a Zamoscsi zsinatot abban a korban tartották, amikor a munkácsi püspökök teljesen az egri püspökök hatalmának voltak alávetve.⁴ Bizánczy György († 1733) püspök úgy próbált kitörni a megkötöttségből, hogy a Kijevi metropolitához, Lev Kiskához († 1728) közeledett, tőle kérte a szentelését is 1716-ban. Baran feltételezi, hogy a metropolita meghívta Bizánczyt a zsinatra, amelyet akkor már szervezett. Bizánczy azonban nem tudott azon részt venni, talán éppen az egri püspök mesterkedése miatt, aki nem nézte jó szemmel az egyesült püspök közeledését a kijevi székhez. Az egri püspök, Erdődi Gábor († 1744), mint utódai is, pusztán rítusvikáriusának tartotta a munkácsi püspököt. A zsinatra való meghívás mindenesetre nem tény, hanem inkább Baran hipotézise.

Ami következett, arról történeti bizonyíték is fennmaradt. 1726. március 11-én Egerben egy olyan ülést tartottak, amelyen latin és bizánci rítusú papok vettek részt. Az ülést érdekes módon nem a két püspök vezette le, hanem a két helynök, Foglár György († 1754), az egri püspök és Hodérmarszky János († 1729), a munkácsi püspök helynöke. Jelen volt még az egri székeskáptalan néhány tagja valamint a munkácsi egyházmegye több főesperese és esperese. Ezen az ülésen *pro experimento* elfogadták a Zamoscsi zsinat határozatait. Egy évvel később, 1727-ben pedig Nagyszőlősen Ugocsa vármegye papjai

3 ALEXANDER BARAN, „Obligatio Synodi Zamostianae in Ucraina Carpatica saec. XVIII”, in *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni, ser. II. sec. II. vol. II.*, Romae 1956, 525–530.

4 A munkácsi püspökök kánonjogi státuszához a XVIII. század első felében: vö. VÉGHSEŐ TAMÁS, „A görögkatolikusok helyzete a 18. században”, in TERDIK SZILVESZTER (szerk.), *Orcád világhossága. Görögkatolikusok Magyarországon*, Debrecen 2020, 162–168; OLEKSANDER BARAN, „Introductio”, in ID., *Monumenta Ucrainae Historica, XIII.*, Romae 1973, VII–X; BASILIUS PEKAR, *De erectione canonica Eparchiae Mukačoviensis*, (Analecta OSBM, Series II, Sectio I), Romae 1956. 47–63.

tartottak gyűlést, ahol az unió megerősítéseként letették a Tridenti Zsinat szellemében megfogalmazott hitvallást – beleértve a Filioque formulát is – és elfogadták az Egerben összeült konzisztórium döntését. Ezek szerint a Zamoscsi Zsinat határozatait maga a klérus ratifikálta a Munkácsi Egyházmegyében.

Baran nem használt forrásokat, csupán Ivan Duliskovics 1875-ös történeti leírására támaszkodott.⁵ Cyril Vasil’ négy évtizeddel Baran publikációja után megjelent művében pontosabb adatokra hivatkozik.⁶ LutsKay Mihály történetírásában lelte föl az említett egri tanácskozás és a nagyszőlősi gyűlés főbb adatait.⁷ Azóta előkerültek eredeti dokumentumok is. A beregszászi levéltárban megtalálható az egri tanácskozás jegyzőkönyve,⁸ csakúgy, mint a nagyszőlősi gyűlésé. Sőt, őriznek a levéltárban jegyzőkönyvet hasonló ülésekről, a Munkácsi Egyházmegye szinte egész területéről.⁹ Ilyen jegyzőkönyveket Peter Žeňuch is talált a kassai püspöki levéltárban.¹⁰

Lássuk most, mit is tudhatunk meg az 1726-os egri ülés jegyzőkönyvéből. A jelenlévők névsorát követi az események részletes leírása. Először felolvasták a Zamoscsi zsinatot jóváhagyó pápai brévét. Ezután ismertették a hitvallást, amelyet le is fordítottak szláv nyelvre. Hodérmarszky helynök az evangéliumos könyvre tett kézzel tette le a hitvallást. Aztán pontról pontra haladva ismertették a zsinati kánonokat, a jelenlévő papok, főesperesek és esperesek pedig

5 Valójában Duliskovics történetírásának harmadik kötetéről van szó, amely két évvel később jelent meg: Иоаннь Дулишковичъ, *Историческія черты Угро-Русскихъ, Тетрадъ III*, Унгвар 1977, 76–91.

6 CYRIL VASIL’, *Fonti canoniche della Chiesa cattolica bizantino-slava nelle eparchie di Mukacevo e Pressov a confronto con il Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO)*, Roma 1996, 127.

7 LutsKay kéziratban fennmaradt művét a szvidnyiki Ukrán Kultúra Múzeuma adta közre részletekben. A témát érintő részlethez vö. MICHAEL LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum. Tomus III*, (Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 16), Prešov 1990, 206.

8 Державний архів Закарпатської області, Ф 151, Оп 1, спр 403., Статут для греко-католических священников, утвержденный Эгэрским епископом 1726.

9 Державний архів Закарпатської області, Ф 151, Оп 1, спр 402., Акт принятия унии Ужанского и Сатмарскими священниками 1726; Ф 151, Оп 1, спр 342., Протокол собрания униатских священников в г. Мукачеве. 1727; Ф 151, Оп 1, спр 406., Протокол собрания греко-католических священников Земплинской жупы по вопросу утверждения исповедания веры 1726; Ф 151, Оп 1, спр 405., Протокол собрания грекокатолических священников Боршодской жупы об утверждении символа веры 1726; Ф 151, Оп 1, спр 279., Протокол о принятии унии священниками Севлюшского округа.

10 PETER ŽEŇUCH, „Cyrilské zápisy Professio fidei gréckokatolíckych kňazov Mukačevského biskupstva zo začiatku 18. storočia”, in Id. (ed.), *Život Slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu*, Bratislava 2003, 142–153.

ellenvetés nélkül elfogadták azokat. Érdekes, hogy LutsKay ezen pontok közül csupán hatot sorol föl. Talán ezek voltak azok a kánonok, amelyeknek elfogadása valami újdonságot vagy jelentősebb változást vont maga után a helyi egyház életében. Most csak ezt, a LutsKay által is említett néhány pontot közöljük.

1. A Szent Liturgia meghatározott helyén a celebráns köteles megemlíteni a római pápát.
2. A keresztelésnél nem lehet kettőnél több keresztszülőt fölkérni.
3. A kisdedeket ne részesítsék a szent Eucharisziában, már hogyha ezt meg lehet tenni botrány nélkül.
4. Egy Liturgiáért ne fogadjanak el több stipendiumot, kivéve, ha az adományozók beleegyeznek.
5. Hivatalvesztés terhe alatt tilos a görög rítusú papoknak kovásztalan kenyérral Liturgiát végezni.
6. A szivacsot nem szabad használni a Liturgián, hanem helyette lenből készült kehelykendőket (purificatorium) kell beszerezni.

Ezek azok az artikulusok, amelyeket LutsKay fontosnak tartott ismertetni. A fennmaradt jegyzőkönyv azonban ennél jóval több pontot tartalmaz. Kitér minden egyes szentségre és a tridenti tanítás szerint rögzíti azok formáját illetve anyagát, valamint szól a parókusok igehirdetési kötelességéről is. Az ominózus egri összejövétel második részén szó volt még a papképzés megoldatlan kérdéseiről, egy esetlegesen Egerben felállítandó görög rítusú szeminárium anyagi vonzatairól.

Számunkra a legizgalmasabb kérdést az jelenti, vajon ki volt az, aki a Zamoscsi zsinat kánonjainak elfogadásán fáradozott a Magyar Királyságban? Baran szerint nem lehetett más, mint az egri püspök. Bizánczy ekkor már nem kedvelt személynek számított Egerben, hiszen szentelését követően kísérletet tett arra, hogy szélesebb jogkört vívjon ki magának, és emiatt Rómából utasították rendre 1718-ban.¹¹ Ő tehát aligha mert ilyen javaslattal élni. Az egyesült papságot valószínűleg nem érdekelte az ügy. Nem marad más,

¹¹ A De Propaganda Fide Kongregáció dekrétuma a következő pontokat tartalmazza: 1. Az egyesült görög rítusúak kötelesek megtartani a latinok parancsolt ünnepeit; 2. A bigámista (ti. szentelésük után nősült vagy újránősült) papokat fel kell függeszteni; 3. A munkácsi püspök – aki a dokumentumban csak mint apostoli vikárius szerepel – nem szentelhet papot az egri püspök jóváhagyása nélkül; 4. A görög rítusú parókusokat csak a latin plébánosok beleegyezésével lehet kinevezni vagy beiktatni; 5. A görög rítusú parókusok nem avatkozhatnak bele a latinok házassági ügyeibe; 6. Az apostoli vikárius csak az egri püspök engedélyével építhet és szentelhet templomot. A dokumentumot közli: LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, III, 179–180.

mint az egri püspök. De hogyhogy az egri püspök, aki eddig meg akarta akadályozni Munkács közeledését a Kijevi Metropóliához, most éppen annak a metropóliának a zsinati határozatait akarja elfogadtatni az egyesült papsággal? Baran szerint erre csak az lehet a magyarázat, hogy Rómából, XIII. Benedek pápától kapott utasítást. Erre vonatkozóan ugyanakkor nem tud dokumentummal szolgálni.

Baran még három érveléssel kívánja alátámasztani teóriáját. 1. A munkácsi püspökök ezen események után mindig a Zamoscsi zsinat hitvallását teszik le kinevezésüket követően. 2. Bacsinszky András püspök a magyarországi görögkatolikus püspökök 1773-as Bécsi értekezletén a zsinatra hivatkozik. A téma a liturgikus könyvek kiadása, melynek kapcsán a püspök javasolja, hogy illesszék be a házasságkötés rítusába a házassági esküt, amelyet a Zamoscsi zsinat is előír. 3. VII. Pius pápa 1807-ben a Halicsi Metropóliát helyreállító bullájában megerősíti, hogy a zsinat rendelkezéseit ezután is tartsa be „az egész rutén nép”. Baran szerint tehát nincs kétség afelől, hogy Róma mindig is kötelező érvényűnek tekintette a zamoscsi kánonokat a Munkácsi Egyház-megyében is.

2. Ellenvetések a Zamoscsi zsinat határozatainak kötelező hatályával kapcsolatban

A magunk részéről egyáltalán nem vagyunk meggyőződve a fenti állítások helytálló voltáról.

Elsőként figyelembe kell vennünk azt a jogtechnikai szempontot, miszerint az 1726-os egri ülésen a statútumok csak „pro experimento” lettek. Az 1727-es évben több esperesi kerületben is tartottak gyűléseket, amint erről az előkerült jegyzőkönyvek tanúskodnak.¹² Ezeken a gyűléseken a jelenlévő papok aláírták a *professio fidei* és „egyhangúlag” elfogadták az egri tanácskozás határozatait.

Ez esetben is marad azonban két megkerülhetetlen tény. Az első, hogy a *professio fidei* önmagában nem kötődik a Zamoscsi zsinathoz. Baran hivatkozik arra, hogy a görögkatolikus püspököknek hivatali idejük kezdetén ezután a zsinati hitvallást kellett letenniük. Ezt a formulát ugyanakkor nem a Zamoscsi zsinaton dolgozták ki. Egy olyan szövegről van szó, amelyet vol-

12 Vö. PETER ZUBKO, *Administratívno-právne pramene latinskej proveniencie o východnej cirkvi na východnom Slovensku. Výber dokumentov z rokov (1646) 1726–1815*, Poprad 2017, 35–52.

taképpen VIII. Orbán pápa († 1644) parancsára állítottak össze, és amelyet általában megköveteltek a katolikus egyházhoz csatlakozott keletiektől.¹³ A hitvallás¹⁴ megkövetelése azért volt fontos, mert a De Camillis püspök halálát követő zűrzavaros időkben az unió ismét megingott, és jó néhány pap ortodox püspök kezéből nyerte el a szentelést.

A második figyelembe veendő tény az, hogy bár több esperesi kerületből fennmaradt ugyanaz a szövegezésű jegyzőkönyv, miszerint a résztvevők elfogadják az egri tanácskozás rendelkezését, ez nem fedi le az egész egyházmegye területét. Egyházmegyei zsinat pedig nem ült össze ezt a kérdést megvitatandó. Az sem mellékes körülmény, hogy az 1726-os egri tanácskozáson nem volt jelen sem az egri püspök, sem a munkácsi. Az esperesi kerületi gyűléseken is csak Hodérmarszky János helynök ülnökölt.

Az eddigi érveknél is fontosabb azonban, hogy Róma részéről nem érkezett *nulla osta*, amely jóváhagyta volna a Zamoscsi zsinat önkéntes elfogadását a Munkácsi Egyházmegyében. Bacsinszky András püspök, röviddel kinevezése után, azzal a kérdéssel fordult Rómához, hogy le kell-e tennie a szerzetesi fogadalmakat, mielőtt fölszentelnék, ahogy azt Zamoscs előírja.¹⁵

13 Maga LutsKay valóban a Tridenti Zsinathoz köti a hitvallás szövegét és kötelezettségét (LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, III, 197.). A Rómával egyesülni szándékozó keletiek számára III. Gyula pápa idejében állítottak össze egy hitvallási formulát. XIII. Gergely pontifikátusa alatt két új szöveget fogalmaztak meg, az elsőt ortodox (főként görög), a másodikat prekalcedoni közösségek számára. VIII. Orbán kormányzása idején bizottság jött létre egy új formula megszerkesztésére. A szöveget 1632-ben adták ki, és ettől kezdve megkövetelték mind az ortodox, mind a prekalcedoni egyházakból átlépőktől, egészen XIII. Leó pápaságáig. 1648-ban egyházi szláv nyelven is megjelent Rómában. Vö. SILVANO GIORDANO, „La Professio Orthodoxae Fidei ab Orientalibus facienda elaborata da Urbano VIII”, in NICOLAE ВОСЧАН (ed.), *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (Secolele XVII–XXI): Lucrările colocviului internațional din 14–17 noiembrie 2007*, Cluj-Napoca 2009, 95–111. Voltaképpen ezt a hitvallást tartalmazzák a Munkácsi Egyházmegye papi gyűléseinek jegyzőkönyvei.

14 Figyelemre méltó, hogy a jegyzőkönyvek latin és szláv nyelven is közlik a *professio fidei*t, de a szláv verzió nem azonos a Rómában 1648-ban kiadott fordítással. Csak szemléltetésként álljon itt egy rövid szakasz, a 27. artikulus: „Прочее римскому архіерею Блаженнаго Петра первоначалніка апломъ и Исуа христа намѣстнику истинное послушаніе обѣщаю и попрісягаю”. (*Professio Orthodoxae fidei ab Orientalibus facienda, issus s. d. n. Urbani Pp. VIII. edita, Romae 1648*, 20). Ezzel szemben a jegyzőkönyvek változata „На сія вся Патріарсѣ Римскому святаго Верховнаго Апстола Петра наследникови и ховому намѣстникови истинное послушаніе обѣщую и присѣгаю.” (Державний архів Закарпатської області, Ф 151, Оп 1, спр 279, fol. 5.). A különbség nemcsak árnyalatbeli nyelvtani vagy stilisztikai eltérésekben áll, hanem a terminusok megválasztásában is. Míg a Rómában megjelent fordítás például az архіереї, vagyis „főpap” címet alkalmazza a pápára, ami a latin *pontifex* szónak felel meg leginkább, a jegyzőkönyvekben föllelhető szövegben a патріарх, „pátriárka” szót találjuk.

15 A zsinat vonatkozó kánonja: „Nemo deinceps, nisi a Sancta Sede dispensationem obtineat,

Róma válasza egyértelműen nemleges volt. „Nem köteles letenni a szerzetesi fogadalmakat, mert sem a kánonok, sem a görög egyház egyetemes egyház szokásai, sem pedig a Munkácsi Egyházmegye saját szokásai”¹⁶ erre nem kényszerítik. Még fél évszázad sem telt el az egri gyűlés óta, s vajon a Szentszék máris elfeledkezett volna arról, hogy a zamoscsi kánonokat kötelező erejűvé tették a Munkácsi Egyházmegyében? Alig valószínű. Sokkal inkább úgy látszik, hogy Róma sosem tekintette kötelezőnek ezeket a kánonokat.

A kérdés a XX. század első felében válik ismét aktuálissá. 1942-ben megjelennek a Szentszék által jóváhagyott ószláv liturgikus könyvek, külön az orosz szokások szerint (*recensio vulgata*), külön a rutének számára (*recensio rutena*). Gojdic Péter Pál püspök, bizonytalan lévén, hogy be kell-e vezetnie a rutén változatot az általa kormányzott Eperjesi Egyházmegyében, a Keleti Egyházak Kongregációjához fordul. A válasz hasonló, mint amelyet annak idején Bacsinszky kapott, miszerint, „ahol a Zamoscsi zsinat határozatai nincsenek érvényben, mint a kárpátaljai egyházmegyékben”, ott a püspök szabadon dönthet az új könyvek bevezetéséről.¹⁷

A Keleti Kongregáció 1930-ban plenáris ülésen tárgyalta, hogy a Munkácsi egyházmegyében milyen házasságjog érvényesül.¹⁸ Konkrétan bizonyos házassági ügyek, és ezekkel kapcsolatban a *Ne temere* dekrétum érvényessége körüli bizonytalanság miatt tűzték napirendre a kérdést. Amint a Kongregáció dokumentációjából kiderül, a konzultorok evidenciaként szóltak arról, hogy a Zamoscsi zsinat határozatai nem érvényesek az egykori Magyar Királyság görögkatolikus egyházmegyéire.

Talán ennél is érdekesebb azonban, hogy a Kongregáció vizsgálta azt is, érvényben van-e az 1917-es *Codex Iuris Canonici* a Munkácsi, az Eper-

Episcopus esse possit, qui Professionem Religiosam non fecerit” (tit. VI; *Synodus Provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno MDCCXX*, Roma 1724, 94).

16 „Neque canone, neque universalis Ecclesiae Graecae consuetudine, neque particulari Munkácsiensis ad professionem huiusmodi adstringeris”, az 1772. december 17-i válaszlevélből, vö. BASILIUS PEKAR, „Bishop John Bradač. The last Basilian in the Mukačevo episcopal See”, in *Orientalia Christiana Periodica* 49 (1983) 131.

17 Eugène Tisserant, a Keleti Egyházak Kongregációja titkárának 1219/28 számú, 1942. december 4-én keltezett levele. Közli: MIROSLAV ADAM, *I sacramenti dell’iniziazione cristiana nei rapporti interecclesiali tra i cattolici latini e orientali in Slovacchia. Dissertatio ad Lauream in Iure Canonico assequendam*. Romae 2003, 127.

18 Vö. Archivio della Congregazione per le Chiese Orientali, prot. num. 759/29, 7–9.29.42.47–48., Relazione con sommario sull’esistenza dell’impedimento di clandestinità nelle diocesi rutene dell’antico regno ungherese (Munkacs, Eperies). – Ezúton is köszönöm Szabó Péter professzor úrnak, hogy felhívta figyelmemet erre az anyagra.

jesi és a Hajdúdorogi Egyházmegyében. A Munkácsi Egyházmegyében ugyanis 1921-ben egyházmegyei zsinat kívánta kiterjeszteni a latin kódex hatályát. A Kongregáció illetékesei azon az állásponton voltak, hogy a Szentszék soha nem hirdette ki a kódex érvényességét ezen a területen, sem felhatalmazást nem adott a kihirdetésre, márpedig sem püspök, sem egyházmegyei zsinat nem rendelkezik azzal a hatalommal, hogy a *CIC* hatáskörét kiterjessze önmagára, lévén, hogy a törvényhozó azt nem kívánta alkalmazni a keleti egyesült egyházakra. A Keleti Egyházak Kongregációja eme állásfoglalásában analógiát láthatunk a mi tárgyunkkal kapcsolatban is. Alapvetően hasonló helyzet áll elő. Ugyanis még ha egyházmegyei hatóságok ki is kívánták volna terjeszteni a Zamoscsi zsinat hatályát a Munkácsi Egyházmegyére, erre vonatkozóan a Szentszéktől soha nem érkezett megerősítés.

A fentebb leírtakból világos Róma álláspontja. Ugyanakkor az is igazolható, hogy nemcsak a Szentszék, hanem az egri püspökök, sőt, a munkácsi püspökök sem tekintették magukra nézve kötelezőnek a Zamoscsi zsinat határozatait. Baran hivatkozik az 1773-as Bécsi értekezletre. Az értekezlet összehívásának apropója egy szomorú eset volt. 1770–1771-ben Bécsben kiadták az első szláv imakönyvet és ábécéskönyvet, az egyesült görög rítusúak használatára. A könyvek cenzúrájával Bradács János püspököt bízták meg. Az időközben munkácsi püspökké kinevezett Bradácsot Vaszilije Bozsicskovics, az egyesült szerbek püspöke eretnekséggel vádolta, többek között azért, mert az Atanáz-féle hitvallás a Filioque nélkül jelent meg az egyik könyvben. Bradács egészsége olyannyira meggyengült az őt ér rágalmak miatt, hogy hamarosan meg is halt, és az értekezleten már az új püspök, Bacsinszky András vett részt. Bradács apológiája és Bacsinszky érvei olyan meggyőzőek voltak, hogy Mária Terézia úgy rendelkezett, ezután az összes új liturgikus könyvben lapszéli jegyzetet kell fűzni a Filioque mellé, miszerint annak betoldására a keleti katolikusok nincsenek kötelezve. Nem szükséges tehát, hogy a hívek mondják az istentiszteleteken, elég, ha hisznek ebben a dogmában.¹⁹ Hogyhogy Bradács és utóda, Bacsinszky, nem tudtak a zamoscsi

19 Vö. az 1773-ik évi 3179. számú rendelet, in MICHAEL LACKO, *Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, (Orientalia Christiana Analecta 199), Roma 1975, 261. Bozsicskovics nem nyugodott bele a döntésbe, és tovább fellebezett Rómához, a pápa pedig végül az ő javára döntött. Az ügy lezárásának olyan értelemben nem lett következménye, hogy a bécsi botrány után egyetlen közös könyvet sem nyomtattak ki a Magyar Királyságban élő összes görögkatolikus számára.

döntésről, melynek értelmében a hitvallást minden esetben a Filioque formulával kell mondani?

Való igaz, hogy Bécsben maga Bacsinszky András is érvelt a zsinati határozatokkal. Baran a házassági eskünek a kiadandó szerkönyvbe való beillesztését említi, amit Bacsinszky éppen a zsinatra hivatkozva javasolt. Ez mindenesetre nem jelenti azt, hogy egyházmegyéjére nézve kötelező erejűnek ismerte volna el annak határozatait. Ha a zsinati kánonokat hivatalosan elfogadták volna, akkor azokat a munkácsi püspököknek és a klérusnak sértetlenül, minden pontot figyelembe véve be kellett volna tartaniuk. Ellenben azt látjuk, hogy a zsinat számos határozatát már Egerben is figyelmen kívül hagyták. Egy szó sem esik például a zeon használatának tilalmáról.²⁰

Zamoscs elrendelte a *Corpus Domini* és a *Fájdalmas Istenanya* ünnepeit. Ennek a Munkácsi Egyházmegyében nyoma sem volt. Természetesen jogos lenne az ellenvetés, hogy e tárgyban rendelkezni az uralkodó joga volt, akinek nem állt érdekében az ünnepek számát gyarapítani. Csakhogy éppen 1773-ban, a Bécsi értekezleten, lett volna lehetőség arra, hogy ezek az ünnepek is bekerüljenek a kalendáriumba. Mária Terézia szándéka szerint, aki az ünnepi napok számát csökkenteni kívánta, a szerb, a román és a ruszín püspök összeállította a Magyar Királyságban élő görögkatolikusok számára kötelező ünnepek listáját. Kérvényezték, hogy ki-ki a maga egyházmegyéjében még választhasson egy saját ünnepet. A szerb püspök a Szeplőtelen fogantatást, a román Szent Györgyét, a munkácsi pedig az Istenszülő templomba vezetését választotta.²¹ Kérdés, ha Bacsinszky ma-

20 A zsinat határozata: „Inhibet Sancta Synodus gravem ob causam, et abrogat toleratam in Orientali Ecclesia consuetudinem ad consecratas Calicis species, aquam tepidam effundendi post consecrationem, ante communionem (tit. III, §. IV), (in LACKO, *Synodus*, 75.). A zeón eltörlését azonban sem Lutskey nem említi, sem az egi konzisztórium dokumentációjában nem található. A jegyzőkönyv szerint az ülésen a következő határozatok születtek az Eucharisziáról: 1. Nehogy egy éven át őrizték a szent Testet, hanem újítsák meg gyakrabban a betegek számára; 2. Ne adják gyerekeknek, ha ezt botrány nélkül meg lehet oldani. 3. Igényes edényekben őrizték, ha nem arany vagy ezüst, legalább ón; 4. Ne végezzen Liturgiát több szándékra a pap, ha csak bele nem egyeznek az adományozók; 5. Az Eucharisztia anyaga a tiszta búzakenyér és a tiszta szőlőbor; 6. Tilos templomon kívül végezni Liturgiát; 7. Tilos kovásztalan kenyérral Liturgiát végezni; 8. Az oltáron legyen három terítő, vagy egy és egy másik kettéhajtva, rendszeresen tisztítva. Azok közé helyezték el az antimenziont, az ilton pedig legfelül legyen; 9. A szivacs használata tilos, helyette vászonzból készült purificatoriumot kell használni; 10. Idegen papot nem szabad engedni celebrálni, hacsak nem igazolja dokumentummal magát (vö. Державний архів Закарпатської області, Ф 151, Оп 1, спр 403, fol. 4–5., Статут для греко-католических священников, утвержденный Эгэским епископом 1726.

21 Vö. LACKO, *Synodus*, 50–53.

gára nézve kötelezőnek tekintette volna a zsinati határozatot, miért nem a *Corpus Domini*t kérte? Hiszen, az Üdvözítő ünnepe lévén, az a tipikon előírásai szerint is magasabb rangú, mint az Istenszülő ünnepe.²²

Baran szerint maga az egri püspök, Erdődy Gábor sürgette Zamoscs elfogadását, mégpedig Róma kérésére. Erre vonatkozóan semmilyen dokumentumot nem találtak eddig. Fölleltek azonban Egerben egy figyelemre méltó iratot, Erdődy utódjának, Barkóczy Ferenc püspöknek a liturgikus instrukcióit.²³ A törvénygyűjteményt soha nem hirdették ki. Az mindenestre érdekes, hogy az instrukció bár számos alkalommal hivatkozik helyi zsinatokra, egyszer sem említi a Zamoscsi zsinatot. Hogy lehet, hogy már Erdődy közvetlen utóda megfeledkezett volna arról?

Ami Baran utolsó argumentumát illeti, miszerint a zsinati határozatokat az egész rutén népnek meg kell tartania, fölösleges is elemezni, mivel a „rutenus” jelzőt a különböző korokban különböző értelemben használták.²⁴

3. A Zamoscsi zsinat hatásai a Munkácsi Egyházmegyében

Az előzőekben kifejtettekkel együtt tagadhatatlan, hogy – bár a Zamoscsi zsinat határozatai hivatalosan sosem voltak érvényben a Munkácsi Egyházmegyében – a határozatok mégis erősen éreztették hatásukat. Ez elsősorban az egri konferencia és az egyházmegye kánoni felállítása közötti időre igaz, amikor a munkácsi püspökök teljesen ki voltak szolgáltatva Eger önkényének.

22 Az említettekhez még hozzátartozik, hogy Mária Terézia fia uralkodása idején újra terítékre került az ünnepek ügye. II. József 1787-ben egy újabb rendeletet adott ki, amelyben közölt egy új listát, és az eddigi rendelkezéseket kiegészítette. Az uralkodó többek között kéri a püspököket, hogy ezentúl ne szenteljenek templomokat olyan ünnepi titulusokra, amelyek nem szerepelnek a kötelező ünnepek sorában. Bacsinszky a rendelkezés értelmében azonnal eltörli az összes olyan ünnepet, amely nincs a listán. Lutskay kifejezetten említi a *Corpus Domini* és Szent Jozafát ünnepeit. Ezeket ugyanis megtartották néhány olyan parókián, amelyek korábban a Przemysli Egyházmegyéhez tartoztak, a Zsigmond király által Lengyelországnak elzálogosított területen, amelyet Mária Terézia szerzett vissza. Vö. Michael LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum. Tomus V. Pars 2*, (Науковий збірник музею українсько руської культури у Свиднику), 21, Prešov 1998, 80.

23 VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.), *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára (1749)*, (Collectanea Athanasiana II/2.), Nyíregyháza 2012.

24 Erre vonatkozóan remek tisztázást közöl Korolevskij, a Keleti Egyházak Kongregációjának egykori konzultora: CYRILLE KOROLEVSKIJ, *La liturgia ed il rito praticati dai ruteni*. Voto, Città del Vaticano 1937.

Ennek a korszaknak egyik érdekes emléke a Bizánczy György püspök nevéhez fűződő úgynevezett *Kazuisztika*. A könyv 1727-ben jelent meg Nagyszombatban. Elsősorban a papság számára szánták, mintegy tankönyvnek, amelyből az alapvető hittani és liturgikus ismereteket elsajátíthatták a szentelésre készülők. Erről a kiadványról már Sztripszky Hiador is gyanította, hogy „nemcsak magyarországi rutének használatára írták”, sőt, nyelvezetét vizsgálva megállapította, miszerint „bizonyos, hogy ez a termék is galicziai rutén pap tolla alól került ki és nem magyarországiéból”.²⁵ Ha Sztripszkynek lett volna módja kézbe venni a Lev Kiska metropolita által összeállított, 1722-ben Supraśl városában megjelent katekizmust,²⁶ azonnal felismerte volna, hogy Bizánczy *Kazuisztikája* szó szerint egyezik azzal. A *Kazuisztika* tehát nem egy önálló mű, ahogy azt a legtöbben vélték, hanem *Kiskatekizmusának* utánnyomása.²⁷

Különösen is érezhető a zsinat hatása Olsavszky Emmánuel († 1767) püspök statútumaiban és az egész egyházmegyéjére kiterjedő kánoni vizitációinak jegyzőkönyveiben.²⁸ Ezek tanúskodnak róla, hogy már szinte mindenütt megszűnt a kisderek áldoztatása, hogy a szentségek ünneplésének rendje követi a Trident által megkívánt módot. A püspök sokszor szó szerint idéz statútumaiban a Zamoscsi zsinat kánonjaiból, de soha nem hivatkozik a kánonra explicite. Hogy ő és a többi püspök Eger nyomására hozták-e intézkedéseiket, vagy éppen valamiféle külső támaszt láttak a zsinat ilyen formában való követésében, és az Egertől való eltávolodás lehetőségét azáltal, hogy egy másik egyháztartomány szokásaihoz igazodnak, nehéz eldönteni. Olsavszky beszámolóiból olykor úgy tűnik, hogy nagyon is fájdalmasan, kényszeredetten törölt el bizonyos régi szokásokat, mint például a zeon rítusát, amiről az egri ülésезésen még nem is volt szó.

25 SZTRIPSKY HIADOR, „A hazai rutének legrégebb nyomtatványai”, II, in *Magyar Könyvszemle* 3/19, 245–248.

26 Собрание припадков краткое, Супрасль, 1722. A mű keletkezéséhez vö. Маргарита Корзо, „Некоторые замечания об источниках униатского богословия рубежа XVII и XVIII вв.: к 300-летию Замойского собора 1720 г.”, Вестник ПСТГУ, Серия II: История. История Русской Православной Церкви, 2020, 53–67.

27 Az egyezésre Mihajilo Tupicja, az Ukrán Katolikus Egyetem doktorandusza hívta föl a figyelmemet. Kutatása középpontjában az egykori Magyar Királyság területén lévő bazilita monostorok könyvtárája áll. A kutatás hasznos ismeretekkel gazdagíthatja egyháztörténelmünket is.

28 Vö. VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.), *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai*, (Collectanea Athanasiana II/7.), Nyíregyháza 2015.

Összefoglalva tehát mondhatjuk, hogy a püspök törvényhozásában tetten érhetjük a zsinat hatásait, semmiképpen nem mutatható ki azonban közvetlen függés a zsinati határozatoktól.

Hogy a zsinatot mennyire eltérően értelmezték még az egyazon korban élő személyek is, arra ismét a Bécsi értekezlet egyik epizódját hozzuk például. A Bradács János püspököt mint cenzort ért vádak között szerepelt, hogy az imakönyv naptári részébe bekerült néhány szent neve, akik a nagy szakadás után éltek, és az ortodox egyház püspökeiként működtek.²⁹ Bozsicskovics szerint ez a szakadarság egyik bizonyítéka. Érvelését alátámasztandó hivatkozik arra, hogy a Zamoscsi zsinat után megjelent galíciai könyvekben az említett szentek nevei már nincsenek föltüntetve.³⁰ Bradács János szintén a zsinattal érvelt. „Az említett szentek ellen – akikről köztudott, hogy a rutének körében különös tiszteletben állnak – sem egyetemes zsinat, sem helyi szinódus, sem a Római Apostoli Szék soha kifogást nem emelt, vagy határozatot nem hozott. Annál inkább furcsa, hogy a lengyel rutének vakmerően olyan dolgokba avatkoztak, amelyek nem az ő illetékességük, hanem az Egyház legfőbb vezetőjének hatáskörébe tartozik, és egyes szenteket önkényesen kanonizáltak, másokat pedig tetszés szerint lealacsonyítottak, ügyet sem vetve még a saját zsinatukra sem, amelyet 1720-ban az apostoli nuncius elnökletével tartottak meg Zamoscsban.³¹ Ha ugyanis ez a zsinat kételyt támasztott volna e szentek felől, akik addig a liturgikus könyvekben szerepeltek, úgy határozott volna, hogy töröljék őket, ahogyan ez Palamasz Gergellyel történt, akinek a tiszteletét a 17. artikus nemcsak, hogy beszüntette, hanem nevének kiejtését is megtiltotta a templomban”.³²

29 Egészen pontosan a kijevi és moszkvai csodatévő főpapok: Péter, Alekszij, Jóna, Makarij és Fülöp.

30 Vö. Bozsicskovics 1773. április 30-án kelt levelét a királyi kancelláriának, in LACKO, *Synodus*, 216–218.

31 Bacsinszky, kitarva elődje, Bradács érvelése mellett, hivatkozik egy 1731-ben, Varsóban tartott ülésre, amelyen a jelenlévők a Kijevi Metropólia liturgikus könyveiről tárgyaltak. Feltehetően erre az eseményre s annak következményeire gondol Bradács, amikor azt állítja, hogy a „lengyel rutének” saját zsinatuk határozatait figyelmen kívül hagyják.

32 „Contra praeaudatos Sanctos, quos utique a Ruthenis coli semper notissimum erat, nullum seu Concilium Oecumenicum, sive Synodus Provincialis, sive Sedes Apostolica Romana quidpiam unquam obmovit, aut decrevit, adeo, ut mirandum sit, quod Rutheni Polonici in ea, quae non sua, sed Summi Ecclesiae Capitis facultatis ac potentiae sunt, sese tam audacter ingerendo, Sanctos aliquos pro nutu suo canonizent, alios autem degradent pro lubitu, nihil pensi habentes etiam suam Zamoscenam Anno 1720 sub praesidio Nuncii Apostolici celebratam Synodum, quae si de hisce Sanctis in ipsis officaturae libri eorum contentis dubi-

Miután az egyházmegye az 1771-es alapítással önállóvá vált és fõlszabaddult Eger alól, akkor a püspökök már alig foglalkoztak a Zamoscsi zsinat határozataival. Pontosabban akkor hivatkoztak azokra, amikor érdekükben állt. Láttuk például, hogy Bacsinszky a Bécsi értekezleten, amikor a házassági eskünek a szertartásba való beillesztése mellett érvelt, akkor apelált a zsinat tekintélyére. Késõbb is akadt elvértve ilyen hivatkozás. Popovics Bazil 1847-ben figyelmezteti a papságot, hogy tartsa meg ünnepnapként Húsvét harmadik napját is, amint ezt a zamoscsi zsinat elõírja.³³ Csakhogy a zsinat ünnepi listáján nem szerepel húsvét harmadik napja. Ez is jele annak, hogy a zsinati kánonokat nem csak, hogy nem tekintették normatívnak a Munkácsi Egyházmegyében, de még csak nem is ismerték jól.

Említésre érdemes, hogy Papp György neves kánonjogász áttekintette a Hajdúdorogi Egyházmegye és anyaegyházmegyéje jogforrásait,³⁴ és a kezdetektõl egészen 1942-ig csupán egyetlen egy határozatot talált, amely hivatkozik Zamoscs tekintélyére, továbbá egy másikat, de ez csupán említi a zsinatot.

4. Záró gondolatok

Mindent összevetve megállapíthatjuk, hogy a Zamoscsi zsinat a történeti Munkácsi Egyházmegyében egyetlen alkalommal, az 1726-os úgynevezett egri konzisztóriumon érezte közvetlenül hatását. Ez alkalommal „pro experimento” elfogadták a zsinat bizonyos kánonjait, amelyet a klérus több ülésén késõbb jóváhagytak. A forrásokból egyáltalán nem derül ki, hogy csak az Egerben elfogadott néhány pontra vonatkozott-e a zsinat határozatainak elfogadása, vagy annak egész törvényhozásra. Bárhogy is legyen, a késõbbieken sem püspöki tekintély, sem a Szentszék meg nem erõsítette a kánonok elfogadását, sõt, Róma több ízben is kifejezte, hogy a zsinat a Magyar Királyság és késõbb a kárpátaljai egyházmegyékre nem érvényes.

Hogy végsõ soron milyen indíttatás vezette az egri konzisztórium résztvevõit, az nem egészen világos. A Zamoscsi zsinat célja egyrészt a Rómá-

um habuisset, expungendos utique constituisset”, Bradács János 1771. szeptember 24-én kelt promemoriája az apostoli nunciushoz, in LACKO, *Synodus*, 134.

33 Vö. Miskolci Egyházmegye Levéltára, *GKPL* III-2-b, 1847. március 5-ei körlevél, a sárospataki parókia protokollkönyvébõl.

34 Vö. PAPP GYÖRGY, *A magyar görögkatolikus egyház partikuláris jogforrásai*, Budapest 1942.

hoz való hűség kifejezése, másrészt a már fennálló gyakorlatok egységesítése volt. A Kijevi Metropólia egyes területein ekkor már igencsak jelentős, latinizáló túlkapások ütötték föl a fejüket, tehát a zsinatnak bizonyos értelemben fékező ereje is volt. Az egri konzisztórium célja másban állt. Itt a munkácsi püspökök és a klérus Egernek való alávetettségét kellett biztosítani és ennek világos jelét is adni. Talán ezzel magyarázható, hogy az olyan látványos elemek átvételéhez, mint a *Corpus Domini* vagy a szentségi körmenetek, nem is ragaszkodtak, még csak nem is említik.

A munkácsi püspökök, Bizánczy György és Olsavszky Emmánuel ambivalens magatartása azzal is magyarázható, hogy némi védelmet reméltek Kijevtől Eger ellenében. Nem vették észre, hogy éppen a latin püspök hatalmaskodása elől egy olyan Egyházhoz menekülnek, amelyben akkor a latinizációs tendenciák a csúcson voltak.

Az is elképzelhető, hogy a jogi úr miatt, amely a Munkácsi Egyházmegyét ekkor jellemezte, bármilyen törvényhozást segítségnek tekintettek. Hasonló helyzet állt elő 1916-ban is, amikor a munkácsi, eperjesi és hajdúdorogi püspök közösen kérte a Szentszéktől, hogy terjessze ki egyházmegyéikre a hamarosan megjelenő törvénykönyv, a *Codex Iuris Canonici* hatályát, hisz már úgymint régóta a latin egyház jogszokásaival éltek.

Bárhogy is legyen, hatás és hatály között nagy különbség van, és erre egyháztörténelmünk egyik remek példája a Zamoscsi zsinat recepciója a történeti Munkácsi Egyházmegyében.